

De toekomst van de Protestantse Gemeente Almelo – visie/standpunt wijkgemeente De Grote Kerk

A. Overwegingen

1. Als gesproken wordt over de toekomst van de Protestantse Gemeente Almelo is allereerst de kernvraag: hoe willen we kerk zijn in de komende jaren? Voordat er volgende stappen worden gezet is een dergelijke bezinning noodzakelijk. Hoe wil je vierend, dienend, delend en lerend gemeente zijn? Deze bezinning kan wijksgewijs en vervolgens PGA-breed plaats vinden.
2. De transitie waarvoor de PGA staat is voor velen ingrijpend. Het raakt de eigenheid van het gemeente zijn. Ervaringen leren dat als een dergelijke proces niet met de grootste zorgvuldigheid en met commitment van zoveel mogelijk betrokkenen wordt uitgevoerd, er alleen maar verliezers zullen zijn. Is een win-win-situatie mogelijk? Veranderingen moeten stapsgewijs gezet worden. Als stappen tegelijkertijd worden gezet, struikelt men.
3. In 2020 gaan twee van de vijf predikanten met emeritaat. Voorlopig worden die vacatures niet opgevuld. In deze periode zal er dus meer op de schouders van niet-predikanten terechtkomen. Tegelijkertijd wordt de financiële last aanzienlijk minder. Daardoor is het niet noodzakelijk om een of meer gebouwen meteen af te stoten.
4. In de reacties van de andere wijkgemeenten van de PGA op de nota 'Loslaten en opnieuw beginnen' lezen we bij die van NOACH, De Bleek en Pniël een zoektocht om in gezamenlijkheid verder te gaan. Daar sluiten we ons als wijkgemeente van de Grote Kerk graag bij aan. De wijkgemeente De Ontmoeting heeft een afwijkend standpunt ingenomen: men wil een eigen wijk, eigen kerkgebouw en eigen predikant behouden.
5. Uit de inventarisatie van opmerkingen die gemaakt zijn op de gemeentebereaden van onze wijk in maart komt één waarde als het meest genoemd naar voren: men is zo gehecht aan de Grote Kerk, dat men daar moeilijk afstand van kan doen. Niet altijd is echter duidelijk of men daarmee het gebouw of de wijkgemeente of beide bedoelt. Wij zoeken naar een model waarin de Grote Kerk bewaard blijft als een van de gebouwen van de PGA.

B. Huidige situatie – Drie-in-de-pan: een model dat niet langer wenselijk is

De huidige structuur van de PGA kan aangeduid worden met 'drie-in-de-pan': wijkgemeente, gebouw en eigen predikant vormen één geheel. De wijkgemeente heeft een eigen gebouw en een eigen predikant. Vasthouden aan deze structuur – ongeacht het aantal wijken – levert meer last dan lust op in het proces.

Samengaan van wijkgemeenten en vasthouden aan het model 'Drie-in-de-pan' levert bezwaren op (wij noemen er drie, maar er zijn er zeker meer):

1. Het is niet duidelijk hoe toekomstbestendig een dergelijke beslissing nu is. Denkbaar is dat binnen enkele jaren opnieuw een besluit tot inkrimping dan wel fusie van wijkgemeenten moet worden genomen.
2. Samenvoeging van twee wijkgemeenten betekent voor gemeenteleden die hun gebouw los moeten laten veel pijn. Een gebouw is meer dan een bak stenen. Daarover moet niet al te lichtvaardig worden gedacht. Aan een kerkgebouw is het levensverhaal van mensen verbonden. Daar is gevierd, gedoopt, getrouwd en gerouwd. En worden niet al te makkelijk de gewoonten van 'het andere huis' als normatief gezien? Voor gemeenteleden die hun eigen gebouw wel kunnen behouden betekent dit ook een grote opgave: is men bereid om de ander niet als gast te zien en alle eigen gewoonten bespreekbaar te maken? Als hiervan geen sprake is, is de kans groot dat de wijkgemeente die haar gebouw verliest 'verdamp't'. We zien daar in veel plaatsen voorbeelden van.
Gebouw en identiteit van een (wijk-)gemeente zijn sterk met elkaar verankerd, in het bijzonder de wijze van vieren. De identiteit van een gemeente wordt mede bepaald door het

gebouw, het gebouw bepaalt mede de identiteit van een gemeente. Een kerkgebouw is meer dan 'Zomaar een dak boven wat hoofden'.

3. In een dergelijk proces worden verschillende stappen tegelijkertijd gezet: afscheid van een kerkgebouw, samenvoeging met een gemeente die andere gewoonten heeft en soms een andere of geen predikant. Ervaring leert dat het men niet meer dan één stap tegelijk moet zetten. Dan is de kans op verlies van kerkleden het geringst (zie overweging 2). Deze veranderingsprocessen vragen veel tijd!

C. Een zesde optie

Naast de vijf genoemde opties in de nota 'Loslaten en opnieuw beginnen', stellen wij een zesde optie voor: één gemeente met verschillende vierplekken. Zo is een geografische spreiding van vierplekken over de stad gewaarborgd, waarbij de huidige pastorale structuur voorlopig gehandhaafd blijft.

Het voordeel van deze optie is dat niet wijkgemeenten hoeven worden samengevoegd (zie boven ad. 2), de hechting aan een kerkgebouw kan voor de meeste PGA-leden blijven bestaan en ook de sociale cohesie binnen een wijkgemeente (pastorale structuur) wordt niet meteen aangetast. In de loop van de tijd kan dit verder groeien en kunnen er verbindingen tussen mensen ontstaan van de huidige wijkgemeenten. De kerkgebouwen behoren bij alle leden van de PGA. In dit proces, waarbij de invulling/functie van de gebouwen kan veranderen, kan ook de emotionele binding aan één gebouw verminderen.

Binnen de verschillende vierplekken is alle ruimte voor variatie in vormen. Zo kunnen de huidige (reguliere) vormen bewaard blijven en kan aan alternatieve (niet reguliere) vormen plaats worden geboden. Karakter van een eredienstvorm en het eigene van een gebouw zijn sterk gerelateerd. Zo is bijvoorbeeld de Grote Kerk bij uitstek geschikt voor een klassieke liturgie volgens het oecumenisch ordinarium en past een Top-2000-dienst goed in het gebouw van NOACH, maar minder goed in de Grote Kerk. Zowel huidige vormen als nieuwe vormen kunnen in dit concept een plaats krijgen.

C1. Predikanten en kerkelijk werkers

De predikanten en kerkelijk werkers zijn bij deze optie verbonden aan de gehele gemeente en krijgen daarbinnen een bepaald takenpakket, waarbij hun eigen visie en wensen een belangrijke rol mogen spelen.

C2. De kerkelijke werkvelden nader ingevuld

- a. eredienst: dit terrein is het meest identiteitsgevoelig en daarbij zijn de grootse verschillen tussen de huidige wijken te zien. Die 'identiteiten' moeten herkenbaar blijven. De tijd zal leren of er elke zondag in elke kerk een dienst wordt gehouden. Dat kan ook in de loop van de tijd nader vorm krijgen. Een volgend model zou denkbaar zijn:
 - a. elke zondag zijn er (tenminste) twee 'reguliere' kerkdiensten; afhankelijk van de volgende opties kunnen die over de kerken worden verdeeld; avondmaals- en doopvieringen kunnen hierin worden opgenomen;
 - b. er is maandelijks een Dienst van Schrift en Tafel volgens het oecumenisch ordinarium in de Grote Kerk;
 - c. er zijn met regelmaat (tweewekelijks? maandelijks?) alternatieve vormen, o.a. zoals die nu door NOACH en De Bleek worden gepraktiseerd, zoals:
 - i. top-2000-diensten
 - ii. ADA-vieringen
 - iii. preek van de leek
 - iv. jeugddienst
 - v. musical
 - vi. Taizé-vieringen
 - vii. Iona-vieringen
 - viii. etc.

- d. vieringen voortkomend uit het model 'versterking gebruik Grote Kerk' (zie onder), zoals bijvoorbeeld:
 - i. cantatediensten
 - ii. evensongs
 - iii. kunstvespers
 - iv. etc.
- b. pastoraat: veel gemeenteleden wonen nu niet in hun eigen geografische wijk. Als de PGA 'één wijk' wordt, is die versnippering voorbij. Een fijnmazig goed georganiseerd pastoraal netwerk – gebaseerd op de huidige structuur – is wel van belang, waarbij helder moet zijn waarin het onderscheid zit tussen de pastorale arbeid van predikanten, kerkelijk werkers, ouderlingen, contactpersonen, etc.
- c. diaconaat en missionair werk: diaconale activiteiten zijn nu deels op wijkniveau en deels op het niveau van de PGA onder verantwoordelijkheid van de centrale diaconie. Dit alles kan verder groeien naar stedelijk diaconaal en missionair werk.
- d. vorming & toerusting: de activiteiten op dit terrein worden al georganiseerd door/voor de gehele PGA onder de paraplu van de Raad van Kerk Almelo.
- e. jeugd: het jongerenwerk wordt zoveel mogelijk centraal gerealiseerd, waarbij onderzocht moet worden hoe de diverse vormen van jongerenwerk (kinderkerk, jeugdkerk, catechese, incidentele activiteiten) en de frequentie daarvan over de verschillende gebouwen kunnen worden verdeeld. Wellicht is de aanstelling van een part-time professioneel kerkelijk jeugdwerker mogelijk.
- f. ouderen: het pastoraat aan ouderen vraagt aandacht, in het bijzonder gemeenteleden die wonen in verpleeg- en verzorgingshuizen. Ook op dit terrein is wellicht een part-time professioneel kerkelijk werker mogelijk.

D. 'Ownership'

In de literatuur wordt bij processen van sluiting of herbestemming van kerkgebouwen over 'ownership' gesproken. Daarbij gaat het niet uitsluitend om het economisch-juridisch eigendom. Bij kerkgebouwen zijn er verschillende 'eigenaren': de kerkgangers, de kerkenraad, wijk-, buurt- en stadsbewoners en bij historische monumenten de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en andere personen en organen die belang hebben bij het gebouw en zich op een andere manier zich aan een gebouw weten te binden of verbonden zijn, zoals koren. Dat 'ownership' kan zich richten op economisch 'kapitaal', cultureel 'kapitaal' en sociaal 'kapitaal'. Een mooi voorbeeld van een kerkgebouw als sociaal kapitaal is het Friese plaatsje Goënga (250 inwoners), waar de dorpsgemeenschap de kerk overnam toen de protestantse gemeente de kerk wilde sluiten. 'Als deze kerk was platgegooid was de ziel uit Goënga verdwenen' (*Trouw* 28 juni 2019). Het kerkje is beschikbaar als concertzaal, dorps huis, expositieruimte, rouw- en trouwlocatie. (*Trouw* heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar sluiting en herbestemming van kerkgebouwen en daarover gepubliceerd. Zie www.trouw.nl/kerkenonderzoek.)

D1. Versterking gebruik Grote Kerk

'De acties 'Follow the light', 'Kerk open' en de kerstmiddag nieuwe opzet (ook toegankelijk voor buitenkerkelijken) onderstrepen samen met het stiltecentrum de potentie die de Grote Kerk als centraal gebouw voor de mensen in de gemeente Almelo heeft.' (Citaat van een van de opmerkingen van het gemeenteberaad op 31 maart 2019)

Op dit moment is de Grote Kerk niet meer dan een wijkkerk van de PGA. Voor Almelo is het een centraal gebouw en een bijzonder monument. Er zijn veel kansen om de Grote Kerk nog meer een centrale positie te geven voor inwoners van Almelo en omgeving. De faciliteiten van De Schouw kunnen deze positie versterken.

Prof. Paul Post, hoogleraar liturgische en rituele studies te Tilburg, reflecteert op de positie van het kerkgebouw in zijn artikel 'De actuele positie van kerkgebouwen in Nederland' (zie

literatuuroverzicht) en spreekt over gesloten en open heiligheid (sacraliteit). Het zijn geen tegenovergestelden, maar kunnen naast elkaar bestaan en in elkaar overvloeien. Bij 'gesloten heiligheid' kan men denken aan een kerkgebouw dat exclusief en in het bijzonder bestemd is voor de christelijke liturgie. Bij 'open heiligheid' wordt in een kerkgebouw ruimte geboden aan verschillende ook nieuwe vormen. Ook de PKN plaatst in een nota uit 2008 het kerkgebouw in de context van vrij- en vierplaatsen met 'oude en nieuwe betekenisvolle, sacrale zones' en oases waar ruimte is voor 'meer dan het gewone'.

Post noemt vier velden:

- a. religie (van traditionele vormen tot nieuwe vormen van spiritualiteit)
- b. herinneren, her-/gedenken (ruimte voor allerlei vormen van gedachtenisrituelen)
- c. kunst en cultuur (concerten, exposities, etc.)
- d. recreatie (zoals toerisme)

Activiteiten zijn niet exclusief aan een van de genoemde velden te verbinden.

Op deze gebieden zijn er veel kansen waarbinnen de Grote Kerk zich verder kan profileren en 'meer kan zijn dan het gewone' voor kerkelijken en niet-kerkelijken. De onlangs begonnen expositiecommissie van de Grote Kerk wil al in deze richting werken.

Om deze plannen kansen te geven is ondersteuning van buitenaf noodzakelijk, zowel wat betreft de procedures als de inhoud.

juni/augustus 2019

Literatuur

Op het gebied van herbestemming van kerkgebouwen is veel studie gedaan en veel gepubliceerd, o.a.:

- Door Jelsma, 'Van traditioneel gebruik tot herbestemming. Transformatie als kans voor kerk en samenleving'. In: Harry Bisseling, Henk de Roest & Peet Valster (red.), *Meer dan hout en steen. Handboek voor sluiting en herbestemming van kerkgebouwen*. Zoetermeer 2012², blz. 111-148.
- Paul Post, 'De actuele positie van kerkgebouwen in Nederland. Het perspectief van 'open sacraliteit' nader verkend', *Jaarboek voor Liturgieonderzoek*, 32 (2016), 143-166.
- Een protestantse visie op het kerkgebouw met een praktisch-theologisch oogmerk: Discussienota van de PKN, november 2008. Beschikbaar via <https://www.protestantsekerk.nl/download/CAwDEAwUukFLXQ==&inline=0>